

В.В. Шунейка (Мінск)

СЕМАНТЫКА-СТЫЛІСТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА КАЛАМБУРА Ё ГАЗЕТНЫХ ЖАНРАХ

У апошнія гады публіцыстыка мяняе прыёмы атрымання і падачы інфармацыі, спосабы ўздзеяння на аўдыторыю. Канкурэнтаздольнасць, жаданне атрымаць шырокую чытацкую аўдыторыю з'яўляюцца характэрнымі прыметамі сучасных СМІ, якія ўплываюць на характар самой публіцыстыкі. У цяперашні час адбываюцца змены ў традыцыйнай трактоўцы газетна-публіцыстычнага стылю як стылю, які аб'ядноўвае ў сабе стандартнасць у выкладзе матэрыялу і экспрэсіўнасць. Экспрэсіўныя сродкі набываюць інтэлектуальную абвостранасць, стандартныя – становяцца асновай гульнявога трансфармавання і ўдзельнічаюць у фарміраванні выразных сродкаў.

Як вядома, экспрэсіўнасць фарміруецца ў працэсе тэкстаўтварэння праз адбор з вялікай колькасці патэнцыяльных сродкаў, якія б садзейнічалі найлепшаму рашэнню камунікатыўнай задачы, пастаўленай перад аўтарам. Вядомы даследчык газетна-публіцыстычнага стылю В.Р. Кастамараў зазначае, што “...для ўсіх масмедыйных тэкстаў актуальная задача “ўтрымання аўдыторыі”, прычым аўдыторыі масавай і пры неабмежавана разнастайнай тэматыцы” [2, с. 14]. Каб зацікавіць чытача, прымусіць яго “спажыць” усе факты з навін, журналісты імкнуцца ствараць займальныя і арыгінальныя газетна-інфармацыйныя тэксты, выкарыстоўваючы ўвесь арсенал сродкаў выразнасці.

Моўная гульня, асноўным відам якой з'яўляецца каламбур [1, с. 21–22], у якасці такога сродку арыентавана менавіта на прыцягненне і ўтрыманне ўвагі чытача шляхам дэманстрацыі дасціпнасці.

У навуковай літаратуры пад каламбурам разумеецца “разнавіднасць моўнай гульні з устаноўкай на камічны эфект, канструктыўную аснову якой складаюць стылістычныя фігуры, якія абапіраюцца на такія парадыгматычныя адносіны ў лексіцы, як полісемія, аманімія, паранімія (у шырокім сэнсе, уключаючы паранамазію) і антанімія” [3, с. 233–234]. Думаецца, для газетнай публіцыстыкі не заўсёды праграміруецца ўстаноўка на камічны эфект. Зыходзячы са спецыфікі газетна-публіцыстычнага стылю (у прыватнасці надзённасць, нават злабадзённасць узнятых тэм), журналіст можа выкарыстоўваць такую моўную гульню для выказвання, напрыклад, з'едлівай іроніі ці захаплення.

Каламбур звычайна будзецца на сумяшчэнні прамога і пераноснага значэння слова ці на супадзенні гучання слоў (словазлучэнняў) з рознымі значэннямі, у выніку чаго адбываецца сэнсавы зрух. Думка, выражаная ў каламбурнай форме, выглядае больш яскравай, вострай; журналіст звяртае ўвагу чытача на абыгранае слова: *Сяргей Крапівін **слова** – любіць! Паверце на слова... (ЛіМ, 14.03.1997); Якім бачыцца вам яго Верхні і Ніжні замкі, набярэжная Дзвіны, плошча Свабоды, з-за якой і разгараецца сыр-бор: маўляў, на старажытным, намоленым вякамі месцы паўстануць будынкi з ігральнымі аўтаматамі, забягалаўкі. Можна, сапраўды хопіць нам ужо аднарукіх і двухрукіх бандытаў у прамым і пераносным значэнні гэтых слоў, якія будуць абіраць люд, узаконеныя дыскатэкі з часта амаральнымі, разбураючымі юныя душы і мазгі відовішчамі? (Віцебскі рабочы, 23.01.2007).*

Моўная гульня, рэалізаваная з дапамогай уласна семантычных рэсурсаў лексікі, дастаткова разнастайная. Сэнсавая двухпланавасць і навізна семантычнага напаўнення мнагазначных лексічных адзінак, якія абыгрываюцца ў газетных артыкулах, надаюць тэксту запамінальнасць і забяспечваюць яго выразнасць і вобразнасць. Так, у прыведзеных ніжэй прыкладах сутыкаюцца прамыя і пераносныя значэнні слоў *пьякельны* – ‘1. гл. пекла. 2. перан. Вельмі моцны, а таксама нясцерпны (пра што-н. непрыемнае; разм.)’ [4, с. 528], *зялёненькі* – ад *зялёны* ‘1. Колеру травы, лісця. 5. перан. Нявопытны з прычыны маладосці’ [4, с. 251], прычым у трэцім сказе змест лексемы *ёмісты* раскрываецца ў самім тэксце: *Бо нічога зыкла **пьякельнага** сцэна сабой не ўяўляе, і побытаваецца, вонкавая побытаваецца пакутаў мусіць уразіць гледача мацней за дарагія эфекты сучаснай сцэнаграфіі (яны б **пьякельна** разарылі маладзечанскую драму на доўгія гады) (ЛіМ, 14.03.1997); Зноў і зноў гартаю ладны, **зялёненькі альманах** з чорнай выявай ладдзі на ім і думаю, што далёка ўжо не **зялёненькія** яго **аўтары**, а ў поўным росквіце сіл і творчых магчымасцей (Віцебскі рабочы, 11.01.2007); Дзённік (запісы адносяцца да 1996-2—1 гадоў) і завяршае*

ёмісты фаліянт (*ёмісты*, канешне ж, не толькі па памерах, але і па думках, уражаннях, занатаваных творцам) (*Звязда*, 27.12.2002).

Трэба заўважыць, што полісемічнымі могуць быць і цэлыя спалучэнні слоў. У сказе *Улада ў Хольчы на месцы. На сваім (Местное самоуправление, 24.08.2005)* абыгрываюцца два значэнні выразу *на месцы* – *быць на месцы* ‘знаходзіцца на працы’ і *быць на сваім месцы* ‘поўнасьцю адпавядаць пасадазе, жыццёваму прызначэнню і г.д.’ Такое супастаўленне значэнняў мнагазначных слоў у загалоўку адразу прыцягвае ўвагу чытача і выклікае адпаведны настрой пры ўспрыняцці зместу артыкула; можна сказаць, што журналіст экспліцытна ўплывае на ацэнку інфармацыі, бо абодва значэнні выкарыстанага словазлучэння маюць меліяратыўную афарбоўку.

Для стварэння каламбура журналісты выкарыстоўваюць і аманімічныя словы. Аманімія дзейнічае на аснове асацыяцыі па гукавым падабенстве. У такіх каламбурах абыгрываецца гукавое супадзенне амонімаў, у выніку чаго адбываецца сэнсавы зрух. Сумяшчаючы сугучныя словы, публіцысты як бы збліжаюць і тыя прадметы, паняцці, якія імі абазначаны. Такі прыём з’яўляецца сродкам актуалізацыі, стварэння публіцыстычнай завостранасці: *Садовае таварыства назвалі “Сябры”*. *А самі сябры, згодна нармальнай чалавечай псіхалогіі, сталі выштыкоўваць адзін перад адным гмахі...* (*ЛіМ*, 16.08.2002.). У прыведзеным прыкладзе моўная гульня заснавана на абыгрыванні прамога – ‘той, хто звязаны з кім-н. сяброўствам’ [4, с. 646] – і кантэкстуальнага – ‘удзельнік таварыства “Сябры”’ – значэнняў лексемы *сябар/сябры*. І адно, і другое значэнні па-за кантэкстам з’яўляюцца стылістычна нейтральнымі, аднак у гэтым выказванні набываюць выразна негатыўную ацэнку і адценне з’едлівай іроніі. У тэксце *Некалі, у больш маладыя гады, і сам Фіськовіч іграў на трубе ў аркестры. Цяпер яна, пакрытая пылам, ляжыць на верхняй паліцы ў шафе. Не да трубы. І, як ён цяпер жартуе: “Самому ледзь не была **труба!**”* (*Віцебскі рабочы, 25.05.1999*) сутыкаюцца свабоднае намінатыўнае (‘музычны духавы інструмент’) і фразеалагічна звязанае (‘пагібель’) значэнні выдзеленага слова. Ужыты ў такім слоўным акружэнні, каламбур набывае адценне жарту і надае тэксту такую ж афарбоўку.

Элементарнай моўнай гульні можна лічыць аказіянальна-аўтарскія ўтварэнні, ці індывідуальна-аўтарскія неалагізмы. Персанальна-асобасныя складнікі слоў, уведзеных у газетныя тэксты, маюць мінімальную прадказальнасць, і таму такія словы не замацаваныя моўнай традыцыяй. З прычыны нечаканасці і адзінкавасці яны робяць выкладзеную інфармацыю больш запамінальнай, вобразнай і тым самым засяроджваюць увагу на парадазеным здарэнні або сітуацыі. Трэба заўважыць, што такія словаформы тэматычна прымацоўваюцца да тэксту, гэта значыць іх сэнс поўна раскрываецца ў самім кантэксце. Цесная сувязь са зместавым ядром тэксту, з якога такія словы як бы вырастаюць, робіць іх дарэчнымі і вельмі

выразнымі. Яскравы прыклад такога выкарыстання назіраецца ў наступным сказе: *А.Н. Жаркоў піша:* “Добра, што ёсць яшчэ сумленныя людзі, жывыя сведкі савецкага жыцця, якія маюць смеласць публічна абвясціць паклёп на мінулае, які брудным патокам льецца на нашы галовы з айчынных “дэмакратычных” газет і з расійскай **тэлеканалізацыі** (Віцебскі рабачы, 13.02.1999). Як бачым, тут сутыкаюцца дзве лексемы з каранем **канал** – тэлеканал (‘тэлевізійная лінія сувязі, камунікацыі’) і каналізацыя (‘сістэма труб, падземных каналаў для выдалення нечыстот’) [4, с. 271]. Менавіта абыгрыванне гукавога падабенства гэтых слоў, а таксама папярэдні кантэкст, які падрыхтаваў чытача да ўспрыняцця каламбура, і стварае экспрэсіўны эффект і выяўляе стаўленне аўтара да названай рэаліі.

Такім чынам, моўная гульня, асноўным відам якой з’яўляецца каламбур, складнікамі якога могуць выступаць мнагазначныя словы, амонімы і аказіянальна-аўтарскія ўтварэнні, уносіць у газетны тэкст стылістычную разнастайнасць, робіць яго “жывым”; лёгка ўспрымаецца і абвясціць выказаную думку, выдзяляе, адцяняе сэнсавыя і эмацыянальна-экспрэсіўныя акцэнтны публіцыстычнага выказвання.

Літаратура

1. Вороничев, О.Е. Каламбур как феномен русской экспрессивной речи: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01. / О.Е. Вороничев, Моск. гос. пед. ун-т. – М., 2014. – 723 с.
2. Костомаров, В.Г. Тексты в масс-медиа / В.Г. Костомаров // Журналистика и культура русской речи. – 2004. – № 2.
3. Сковородников, А.П. Каламбур // Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / Под ред. Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова, Е.Н. Ширяева и др. – М.: Флинта: Наука, 2003. – С. 233 – 235.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – 3-е выд. – Мн.: БелЭн, 2002. – 784 с.